

s tím, že se budete líně dívat z břehu na to, co se děje na rozbouraném moři. V ohroženém člunu nebudte Panurgy, kteří se pošpinili mužským strachem, ale ani dobrým Pantagruelem, který se spokojil s tím, že obejmul stěžeň a zvedl prosebně oči k Nebesům. Vyhrňte si rukávy jako bratr Jean. A pomáhejte lodníkům při práci.

Je to všechno? Ne. Je to dokonce nic, budete-li i nadále oddělovat svou činnost od svých myšlenek, svůj život historika od života člověka. Mezi činností a myšlením není mezera. Není tam hráz. Je třeba, aby se vám historie přestala jevit jako spící město mrtvých, v němž se procházejí pouze stíny bez těla. Je třeba, abyste prorazili do starého paláce, ve kterém dřímá, abyste byli proniknuti duchem boje, zaprášení prachem bojiště, potřísněni sraženou krví poražené nestvůry – a abyste otevřeli doširoka okna, znovu přizvali světlo a hluk, a vzbudili svým vlastním horkým a mladým životem, zmrazený život spící princezny.

Jednotu světa – rozervaného světa, zlomeného, krvácejícího a volajícího o milost – tu neobnoví nějaký vnější zásah. Každý tu musí pracovat sám v sobě velkolepým souladem svých hlubokých myšlenek a své nezištné činnosti – úplným odevzdáním, které samo osvobodí naše svědomí od nemé otázky, kterou jsem připomněl na počátku a které nám samo umožní odpovědět na velkou otázku „Mám právo?“ slovem „Ano“.

Promiňte mi, že jsem ve svém povídání došel až sem. Říkám to především historikům. Ale mají-li nutkání shledat, že takhle mluvit znamená nemluvit jako historik, zapřísahám je, aby chvíli uvažovali než vyřknou tuto výtku. Je smrtící.

Historie je jako všechny disciplíny. Potřebuje dobré dělníky a dobré dílovedoucí schopné provádět plány jiných. Potřebuje také několik dobrých inženýrů. A ti musí vidět věci z trochu větší výšky než je pata zdi. Musí umět rýsovat plány, velké a dalekosáhlé plány – na jejichž uskutečnění by pak mohli užitečně pracovat dobří dělníci a dobří dílovedoucí. Aby bylo možno rýsovat velké a široké plány, je třeba mít velkého a širokého ducha. Dobře a jasně vidět věci. Pracovat v souladu s celým pohybem své doby. Mít hrůzu z malého, nuzného, chudobného a zaostalého. Jedním slovem, je třeba umět myslet.

A to – uznejme – strašně chybí historikům už padesát let. Jenže právě to jim už nesmí chybět. A proto bych vám naprosto jasně řekl, abyste na otázku „Je třeba dělat historii?“ odpověděli: Ne. Neztrácejte svůj život. Nemáte na to právo. Že vám jasné a široké vidění vztahů, které spojují historii s ostatními disciplínami, nezabrání, vidět konkrétní problémy a formulovat si je pozitivním a praktickým způsobem – naopak! – to se vám pokusím ukázat příště. A jestliže v těchto hodinách historikové načerpají více chuti a zájmu než v Úvodu, prosil bych je, aby prostě uvažovali, že na všem záleží. A že pro architekta je možná lepší, když má dobrou obecnou kulturu, než když dovede prakticky zacházet se zednickou lžící.

Fernand Braudel: Dějiny a trvání¹

Nová ekonomická a sociální historiografie klade do popředí svého výzkumu cyklické kolísání a zdůrazňuje trvání: drží se u přeludu, ale také skutečnosti, cyklického stoupání a klesání cen. Tak dnes vedle vyprávění (nebo také tradičního „přednesu“), existuje vyprávění o konjunkturách, které se zabývá minulostí ve velkých vrstvách: desíletích, dvacetiletích nebo půlstoletích.

Za tímto druhým vyprávěním je historie s ještě pomalejším dechem, tentokrát staletá: dějiny dlouhého, dokonce velmi dlouhého trvání. Ať je ten výraz dobrý nebo špatný, používám jej, abych označil opak toho, co François Simiand, jako jeden z prvních po Paulu Lacombovi označil jako událostní historii. Na těchto formulacích nezáleží; v každém případě, naše diskuse je umístěna mezi jednou a druhou, mezi jedním a druhým pólem času, mezi okamžitým a dlouhým trváním.

Ne, že by tato slova označovala něco absolutně jistého. Podívejme se na slovo *událost*. Já sám bych je chtěl uzavřít, uvěznit v krátkém trvání: událost je výbušnica, „nová mince“, jak se říkalo v 16. století. Svým zbytečným kouřem naplňuje vědomí současníků, ale dlouho netrvá a její plamen je sotva vidět.

Filozofové by nám bezpochyby řekli, že to znamená zbavit slova z velké části jejich smyslu. Přísně vzato, událost může být spojena s celou sérií významů. Někdy podává svědectví o velice hlubokých pohybech, či se strojenou – nebo také ne – hrou „příčin“ a „účinků“ drahých historikům včerejška připojuje k času, který velice přesahuje její vlastní trvání. Roztažitelná do nekonečna se připojuje, ať svobodně nebo ne, k celému řetězu událostí, skrytých skutečností a nemožností a zdá se, že odděluje jedny od druhých. Díky této hře připočítávání může Benedetto Croce tvrdit, že v každé události se ztělesňují a pak znovu libovolně zakrývají celé dějiny a celý člověk. Samozřejmě za podmínky, že k tomuto fragmentu přidáme to, co na první pohled neobsahuje a že tedy budeme vědět co je správné – nebo ne – k němu připojit. To je inteligentní a nebezpečná hra, kterou nám nabízí poslední úvahy Jean-Paul Sartra.²

Tedy, vyjádřeme se jasněji – místo událostního: krátký čas, čas podle měřítka jednotlivců, dnešního života, našich iluzí našeho krátkého uvědomování – par excellence čas kronikáře nebo žurnalisty. A, poznamenejme, kronika nebo noviny informují nejen o velkých událostech ale i o malých nehodách obyčejného života: o požáru, železničním neštěstí, o ceně obilí, o nějakém zločinu, o divadelním představení, o povodni. Každý pochopí, že se tu setkáváme s krátkým

¹ Výňatek ze stati Histoire et sciences sociales – La longue durée (Annales E. S. C. 1954, č. 4). Přeloženo ze sborníku Écrits sur l'histoire, Paris, Flammarion, 1969, ss. 44 – 55 a kráceno. (Pozn. I. H.)

² Jean-Paul Sartre, „Questions de méthode“, Les temps modernes, 1957, n° 139 a 140.

časem ve všech formách hospodářského, společenského, literárního, institucionálního, náboženského a dokonce zeměpisného života (vichřice, bouře), stejně jako života politického.

Při prvním přiblížení je minulost touto masou malých a nekonečně opakováných fakt, jedněch jasných, druhých ne, fakt, která v současnosti jsou všední kořistí mikrosociologie nebo sociometrie (existuje také mikrohistorie). Ale tato masa tvoří celou skutečnost, celý rozsah historie, s níž může pohodlně pracovat vědecká reflexe. Sociální věda má skoro hrůzu z události. Ne bezdůvodně: krátký čas je nejrozmarnější a nejklamnější ze všech trvání.

Proto mají také někteří z nás, historiků, velkou nedůvěru k tradiční historiografii, tzv. událostní historiografii, což je etiketa, která se poněkud nepřesně spojuje s politickou historií: politická historie není nutně událostní a není odsouzena k tomu, aby jí byla. Je však pravda... že historiografie posledního staletí, ve svém souhrnu byla téměř vždy politická, soustředěná na drama „velkých událostí“, pracovala v krátkém čase a o něm. Možná, že to bylo výkupné za pokrok, který patří do téhož období, pokrok v oblasti pracovních nástrojů a přesných metod...

Současný odklon od tradičních forem historiografie 19. století neznamenal úplný odklon od krátkého času. Víme, že působil ve prospěch ekonomické a sociální a v neprospěch politické historiografie. Odtud převrat a nepopíratelná obnova; odtud, nutně, změny v metodách, přesun center zájmu a počátek kvantitativní historiografie, která jistě neřekla své poslední slovo.

Ale především tu byla změna tradičního historického času. Včera se den nebo rok mohly zdát dobrým měřítkem pro politickou historiografii. Čas byl souhrnem dnů. Ale cenová křivka, demografický vzestup, pohyb mezd, změny úrokové míry, výzkum (spíš vysněný než uskutečněný) výroby nebo sevřená analýza oběhu vyžadují daleko širší měřítka.

Objevuje se nový způsob historického vyprávění, řekněme vyprávění o konjunkturách, cyklech, dokonce intercyklech, který nám navrhuje k výběru desetiletí, čtvrtstoletí a v extrémním případě půlstoletí klasického Kondratieffova cyklu. Například, když odhlédneme od krátkých a povrchních nahodilostí, stoupají ceny v Evropě od roku 1791 do roku 1817; klesají v letech 1817 až 1852: tento dvojitý a pomalý pohyb vzestupu a poklesu je komplexním intercyklem v Evropě a – téměř – celém světě. Tyto chronologické periody nemají jistě absolutní hodnotu... Historiografie tak bezpochyby disponuje novým časem, pozvednutým na úroveň vysvětlení, kde se může snažit vepsat a rozdělit se podle dosud neznámých orientačních bodů, podle těchto křivek a jejich dechu.

...Ekonomická konjunktura a sociální konjunktura nás nesmějí donutit, abychom ztratili ze zřetele jiné herce, jejichž chod lze obtížně a možná že vůbec ne, určit, protože nám chybějí přesná měřítka. Věda, technika, politické instituce, mentální výbava, civilizace (abychom použili toto pohodlné slovo) mají také

svůj rytmus života a růstu a nová historiografie konjunktur bude na vrcholu až tehdy, když se jí podaří hrát s plně obsazeným orchestrem.

Zcela logicky musí toto vyprávění vést právě tímto překračováním k dlouhému trvání. Ale, z tisíce důvodů, není toto překračování pravidlem a před našima očima se uskutečňuje návrat ke krátkému času; možná proto, že se zdá důležitější (...) než pokračovat dál, k neznámému, sešit dohromady „cyklickou“ historii a tradiční krátkou historiografii...

Za cykly a intercykly je to, co ekonomové nazývají, aniž to studují, staletá tendence. Ale ta zajímá dnes jen nemnoho ekonomů a jejich úvahy o strukturálních krizích, které nevydržely zkoušku historické verifikace, se představují jako nástin nebo hypotézy, sotva ponořené do nedávné minulosti, do roku 1929 nebo nanejvýš do sedmdesátých let minulého století. Přesto nabízejí užitečný úvod k historiografii dlouhého trvání. Jsou prvním klíčem.

Druhým, mnohem užitečným je slovo *struktura*. Ať je to dobře nebo špatně, ovládá problémy dlouhého trvání. *Strukturou* rozumějí pozorovatelé společnosti organizaci, soudržnost, velice pevné a stále vztahy mezi sociálními realitami a masami. Pro nás, historiky, je struktura bezpochyby spojení, architektura, ale ještě více skutečnost, kterou čas jen málo opotřebovává a pohybuje s ní velice dlouho. Některé dlouhověkové struktury se stávají stabilními elementy pro nekonečné množství generací: překáží historii tím, že brání a tedy poroučejí pohybu. Jiné se dají rozdrobit lépe. Ale všechny jsou zároveň podporou i překážkami. Jako překážky jsou viditelné jako meze (*obálky* v matematickém smyslu), jichž se člověk a jeho zkušenost nemohou zbavit. Pomyslete na obtíže při překonávání některých geografických rámců, některých biologických skutečností, některých mezi produktivitu nebo dokonce těch či oněch duchovních tlaků: také mentální rámce jsou vězni dlouhého trvání.

Nejpřístupnější příklad je příklad zeměpisného tlaku. Člověk je po staletí věznem klimatu, rostlinstva, živočišných populací, kultur, dlouho vytvářené rovnováhy, z níž se nemůže vymknout, aniž riskuje, že to všechno ohrozí. Podívejte se na místo kočování stád v životě horalů, na stálost některých součástí námořního života zakořeněných v jistých privilegovaných bodech utváření pobřeží, podívejte se na trvalé vrůstání měst, trvání cest a dopravy, překvapující pevnost zeměpisného rámce civilizací.

Tytéž permanence nebo přežitky v obrovské kulturní oblasti... Febvrova studie *Rabelais et le problème de l'incroyance au XVIe siècle* je spojena s upřesněním mentálních technik francouzského myšlení v Rabelaisově epoše, toho souboru koncepcí, který daleko před Rabelaisem a dlouho po něm určoval způsob života, myšlení a věření a tvrdě předem omezoval intelektuální dobrodružství nejsvobodnějších duchů. Téma, o němž pojednává Alphonse Dupront³,

³ *Le mythe de Croisade. Essai de sociologie religieuse*, doktorská disertace, tiskem nevydána, Sorbonna.

se ukazuje jako jedno z nejnovějších výzkumů Francouzské historické školy. Uvažuje se tu o myšlence křížového tažení od 14. století, tj. od „skutečných“ křížových výprav v kontinuitě přístupu dlouhého trvání, které nekonečně opakováno překračuje nejružnější společnosti, světy a psychiky a nakonec se dotýká i člověka 19. století. V příbuzné oblasti naznačuje kniha Pierra Francastela *Peinture et la société*⁴ (Malířství a společnost – I. H.) od počátků florentské renesance přítomnost „geometrického“ malířského prostoru, který nic nezměnilo až ke kubismu a intelektuálnímu malířství našeho století. Dějiny vědy také znají konstruované světy, které jsou dost nedokonalými vysvětleními, ale které pravidelně trvají několik staletí. Jsou zavrženy až po té, co dlouho sloužily. Aristotelův vesmír se bez protestů, nebo téměř bez protestů udržel až ke Galileimu, Descartovi a Newtonovi; rozpadl se před hluboce geometrizovaným vesmírem, který se také vyčerpal, ale mnohem později, tváří v tvář einsteinovské revoluci.

Pouze zdánlivá obtíž se objevuje, máme-li odhalit dlouhé trvání v oblasti, v níž historické zkoumání přineslo nepopíratelné úspěchy: v oblasti hospodářství. Cykly, intercykly a strukturální krize tu skrývají pravidelnosti a stálosti systémů, někteří říkají, že civilizací – tj. starých zvyků jak myslet a jednat, vytrvalých rámců odmítajících umřít někdy proti veškeré logice.

Ale uvažujme o jednom rychle rozebraném příkladu. Tady, blízko nás, v Evropě existoval hospodářský systém, který je popsán v několika velmi jasných liniích a obecných pravidlech: udržel se přibližně od 14. do 18. století, řekněme pro jistotu, do roku 1750. Po staletí závisela hospodářská aktivita na demograficky křehkém obyvatelstvu, jak to ukazují velké odlivy let 1350 – 1450 a bezpochyby 1630 – 1730. Po staletí vítězila doprava po vodě a loděmi, veškerá rozloha kontinentu byla překážkou, zaostalostí. Evropský rozmach, kromě výjimky, která potvrzuje pravidlo (trhy v Champagni, které upadaly už na počátku období, nebo trhy v Lipsku v 18. století), všechn rozmach byl situován podél pobřeží. Jiné vlastnosti systému: primát obchodníků, eminentní role drahých kovů, zlata, stříbra a dokonce mědi, které se amortizovaly snad až rozhodným rozvojem úvěru na konci 16. století; opakované nárazy sezónních zemědělských krizí; křehkost, řekněme, vlastní půdy ekonomického života; a konečně, na první pohled disproporční role dvou zahraničních obchodů: od 12. do 16. století s Levantou a v 18. století s koloniemi.

Definoval jsem tak, nebo spíš po několika jiných autorech ukázal, hlavní rysy obchodního kapitalismu v západní Evropě, etapy dlouhého trvání. Přes všechny evidentní změny, kterými procházel, tato čtyři nebo pět století ekonomického života mají jistou soudržnost až k převratu v 18. století a k průmyslové revoluci, z nichž jsme ještě nevyšli. Jsou jim společné jisté rysy a ty jsou nehyb-

né, zatímco kolem nich obnovují tvář světa mezi jinými kontinuitami tisíce zlomů a prudkých změn.

Mezi historickými časy se tedy dlouhé trvání ukazuje jako obtížná osobnost, komplikovaná a často neznámá. Připustit ji v srdci našeho řemesla není pouhá hra, obvyklé rozšiřování výzkumu nebo zvědavosti. Nejde také o pouhý výběr, ve kterém zvítězila. Pro historika přijetí dlouhého času znamená vydat se změně stylu, přístupu, obrátit uvažování, vytvořit novou koncepci sociálního. Znamená to důvěrně se seznámit se zpomaleným časem, někde téměř na hranici pohybu. Na tomto stupni a ne na jiném – vrátím se k tomu – je dovoleno odpoutat se od náročného času dějin, vyjít z něj, pak se do něj vrátit, ale s jinými očima, naplněnými jinými otázkami a neklidem. V každém případě právě ve vztahu k pomalé historii je možné znovu promyslet celé dějiny jako na novém základě. Všechny úrovně, všechny tisíce úrovní historického času jsou pochopitelné na základě této hlubiny, této polonehybnosti; všechno krouží okolo ní.

Na předchozích řádcích jsem nechtěl definovat historikovo řemeslo – ale jistou koncepci tohoto řemesla. Je šťastný a velice naivní ten, kdo by si po bouřích minulých let myslel, že jsme našli pravé principy, jasné hranice a dobrou Školu. Ve skutečnosti se všechna řemesla společenských věd nepřestávají měnit ať v důsledku jejich vlastního pohybu, nebo rychlého pohybu celého souboru. Historiografie není výjimkou. Nevidím tedy žádný klid... Charles-Victor Langlois a Charles Seignobos⁵ jsou daleko od M. Blocha. Ale od M. Blocha se kola nepřestala točit. Pro mne je historiografie sumou všech možných dějepisů – souborem řemesel a hledisek včerejška, dneška a zítřka.

Jediným omylem je, podle mého názoru, vybrat si jednu z těchto historiografií a vyloučit ostatní...

⁴ Lyon, 1951.

⁵ Charles-Victor Langlois a Charles Seignobos, autoři ve Francii proslulé učebnice historických metod pozitivistické historiografie 19. století, kteří byli pro historiky patřící ke škole Annales symbolem jimi kritizované historizující nebo událostní historiografie. (Pozn. I. H.)

IVANA HOLZBACHOVÁ

ŠKOLA ANNALES
A SOUČASNÉ POJETÍ DĚJIN

(Antologie textů)

BRNO 1995